

SURNÂMELERDE SEYİRLİK OYUNLARI*

Serpil SOYER

Sayın Başkan, Sayın Delegates, Sayın Konuklar;

12. Uluslararası, Sahne Sanatları, Müze Kütüphaneleri Kongresinde bildirimini sunmadan önce, sizlere bir Türk Delegatesi olarak, saygılarımı sunarım.

Daha önceki yıllarda çalışma arkadaşım Ahmet Borcaklı'nın 9, 10, 11. sine katılarak «Karagöz», «Türk Sahnesinde müzik», «Sahne sanatları ve dokümantasyon» konularını sunduğu Uluslararası Kongrede, bu yılda sahne sanatları konusunda tarihi bilgi kaynağı sayılabilecek «Surnâmelerde Seyirlik Oyunları» adı altında bir bildiri ve buna bağlı olarak da slaytlarla kısa bir gösteride bulunmak istiyorum.

Temel tema, Tiyatro Doküman Kaynakları veya benzeri kaynaklar olduğuna göre, ele almış olduğum konunun da, «Geleneksel Türk Tiyatrosu ve Kaynakları» ile ilgili olarak sizlere bu konuda fikir vereceğini tahmin ediyorum.

Tiyatro, her çağ ve ülkede yürürlükte olan toplumsal, siyasal düzen ve yerleşmiş değerlerle yakından ilgili olan bir sanat dalıdır. Türk Tiyatrosu ve buna bağlı olarak ta seyirlik oyunlarını incelerken, özellikle Asya Ülkelerinde görülen 4 tiyatro geleneğini şu şekilde sıralayabiliriz :

- 1 — Köylü Tiyatrosu geleneği
- 2 — Halk Tiyatrosu geleneği
- 3 — Saray Tiyatrosu geleneği
- 4 — Batı Tiyatrosu geleneği

* 5-11 Eylül 1976 tarihleri arasında Avusturya'nın Viyana şehrinde düzenlenen XII. Milletlerarası Sahne Sanatları ve Müze Kütüphaneleri Kongresi'nde (The XIIth International Congress of the Museums and Libraries of the Performing Arts) verilmiş olan tebliğ.

Bunlardan köylü tiyatrosu ile halk tiyatrosu ve saray tiyatrosunun da bir kısmı geleneksel Türk Tiyatrosu grubuna girmektedir. Daha sonraki yıllarda ise, batı etkisindeki Türk Tiyatrosunu da 3 döneme ayırıyoruz. Bu dönemler :

- 1 — 1839 dan 1908'e kadar olan Tanzimat ve Servet-i Fünun devri tiyatrosu
- 2 — 1908 den 1923'e kadar olan Meşrutiyet tiyatrosu
- 3 — 1923 den günümüze gelen Cumhuriyet tiyatrosu dönemleridir.

Türklerin Orta Asyadaki uygarlıklarının Türk kültürü üzerinde çok büyük etkileri olmuştur. Köylerden gelen bir takım törenler, seyirlik oyunları zamanla amaçları bakımından bir kısım değişikliğe uğramışlarsa da bugün günümüze kadar gelen Anadolu dansları, kukla ve diğer seyirlik oyunları bu kalıntıların izleridir.

Seyirlik oyunları her ne kadar toplum tarafından hoş karşılanırsa da bilhassa sözlü olanları için oyuncuların, toplumla olduğu kadar devletin temel kuruluşları ile de bir ilişki kurması gerekliyordu. Bunlar sırasıyla :

- 1 — Saray ve çevresi
- 2 — Esnaf lonca ve gedikleri
- 3 — Asker ocakları
- 4 — Dinsel öğretiler, tarikatlar olmak üzere gruplandırılıyordu.

Saray ve çevresi, seyirlik oyunlarla iki yönlü ilişki kurmuştur. Önceleri sarayın içinde görevli saraya ait oyuncular vardı. Bunun yanı sıra saraylılara, cariyelere ve içöğlanlarına dans, müzik, kukla sanatı öğretilirdi.

18. yüzyıl sonlarında batı etkisiyle saray tiyatroları kurulmaya başlandı. Saray dışındaki tiyatrolara yardım edilir, sarayın yerli oyuncu ve tiyatro takımları yanı sıra dışardan da tiyatro, opera ve sirk oyuncuları getirtilirdi. Bir de sarayın düzenlediği genel şenlikler vardı. Bunlar toplumun her kesimini kaynaştıran, uzun süreli şenliklerdi. Bu şenlikleri anlatan ve ekserisi minyatürlerle süslü şenlik kitaplarına da (Surnâmeler) denilirdi.

Seyirlik oyunları arasında, aynı Rönesans şenliklerinde olduğu gibi, eski Türk şenliklerinde de 3 önemli öge vardı : 1 — Gece kandillerle ve fişeklerle yapılan donanmalar 2 — Karada ve su üstünde

kale ve gemilerle yapılan yalancı savaşlar 3 — Sokaklarda, meydanlarda düzenlenen alaylar. Bunların tiyatro ve bale sanatına, sahne, dekor ve giysi bakımından gelişmesine çok büyük etkisi olmuştur. Donanma gecelerinde iki türlü seyire başvuruluyordu: Fişekler ve kandiller. Avrupada Rönesans şenliklerinde saraylarda verilen gösterilerin mutlu bir azınlık için olmasına karşılık, donanma geceleri bütün halkın seyredebildiği seyirlik oyunlarından.

Kandiller de bir başka gösteriydi. Kandillerle donatma dinsel günlerde de oluyordu. İmparatorluğun başka köşelerinde de yapılan şenliklerde kandille süslemelere gidiliyordu. Donanmalarda yakılan dekorların ve fişeklerin tiyatro dekorunun gelişmesinde nasıl etkili payı olmuşsa, yalancı kara ve su savaşlarının da tiyatro giysi ve dekorunun gelişmesinde önemli payları olmuştur. İşte şenliklerde düzenlenen bu türlü savaşlardan karada olanlar daha çok iki kale arasında savaşlar, veya bir kaleye saldırıp onu ele geçirmeye dayanıyordu. 1582 şenliğinde çok güzel ve ilginç kale oyunları buluyoruz.

Bir üçüncü öge de geçit alaylarıydı. Bunların önemli bir özelliği gösteriş ve halk üzerinde derin, göz kamaştırıcı bir iz bırakmasıydı. Ortaçağ'da dini yönü kuvvetliydi. Ayrıca alayın içinde bulunduğu çağın sanatçılarının çizdiği kemerlerin, zafer taklarının da tiyatro dekorunun gelişmesinde büyük etkisi olmuştur.

Saraydaki oğlan çocuklarının sünnet olması şenliği, «Sur-i hitan» seyirlik oyunlarının düzenlenmesi sebebinin başında geliyordu. En eski çağlarda da sünnet düğünleri oldukça parlak geçmiştir. Fatih Mehmed'in oğulları Beyazid ve Mustafa için 1457 de Edirne'de düzenlediği şenlik bir ay sürmüştür. Şurayı da belirtmek isterim ki, bu büyük şenlikler her zaman bir sebebe dayanmıyordu. Bazen, yalnız padişah'ın hoşuna gitmek içinde bir şenlik düzenlendiği olurdu. Bazen de birden çok sebep bir araya gelmekteydi. Meselâ bir evlenmeyle bir sünnet düğünü aynı şenlikte kutlanıyordu. Türkleri ve Türkiyeyi ilgilendiren sebeplerin yanında, yalnız yabancıları, Türkiyedeki azınlıkları ilgilendiren sebepler için yapılan şenlikleri de bu arada görüyoruz. Nitekim 1729 yılında Fransa Kralı XV. Louis'nin bir çocuğu doğması üzerine İstanbul'daki Fransız elçisi, sevincini 3 gün sürecek bir şenlikte kutlamaya karar veriyor. 1730 da ise Babıâlinin bu olaya sanki bir Osmanlı Veliâhtı doğmuşçasına önem verdiğini ve şenliğe katılacağını söylediğini tesbit ediyoruz. Bu şenlikler yalnız İstanbul'da değil, İmparatorluğun her köşesinde düzenleniyordu.

Bu şenlikler çeşitli vesilelerle yapılırdı. Bir şehzadenin doğumu, sünneti, saray düğünleri, önemli bir barış anlaşması, Padişah'ın bir

sefere çıkışı, önemli bir elçinin gelişi, bayram eğlenceleri ve esnafın düzenlediği teferrüçler gibi.

Osmanlı İmparatorluğunda yapılan padişah şenlikleri, Türk toplum yaşayışının önemli bir bölümünü ortaya çıkarmaktadır. Her zaman halka açık olduğu için, Rönesans Avrupasında olduğu gibi saray duvarları içinde kalmamıştır. Bu bakımdan bu şenlikler Türk Kültür tarihinin önemli incelenmesi gereken büyük olaylarındanır.

Surnâmelerde seyirlik oyunlarının, özellikle sözlü olanlarında birtakım ortak yanlar görülmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- 1 — Taklit en önemli yeri tutuyordu.
- 2 — Sözlü ve söyleşmeli oyunlarda karşıtlıklardan yararlanılıyordu.
- 3 — Diğer bir özellikte bunlarda, dans, müzik, şarkı, soytarlık ve şaklabanlık birbirine karıştırılıyordu. Yalnız dramatik veya sözlü oyunlarda değil, fakat bunlar dışında kalan gösterilerde, meselâ güreşçiler bile müzikle güreşiyorlardı.
- 4 — Eski seyirlik oyunlar birbirinin içine inmişti. Karagöz oynatanın meddahlık veya hokkabazlık ettiği, orta oyununa çıktığı çok görülmüştür.
- 5 — Oyunlar yazılı metne dayanmadan doğmaca oynanıyor ve kabul edilmiş bir sahne veya tiyatro gibi oyun yerleri bulunmuyordu.

Böylece Surnâmelerdeki, geleneksel Türk Tiyatrosu grubuna giren seyirlik oyunlarını :

- 1 — Karagöz
- 2 — Kukla
- 3 — Ortaoyunu
- 4 — Hokkabaz
- 5 — Çengiler - Köçekler - Curcunabazlar
- 6 — Meddah olarak sınıflandırabiliyoruz.

Bilindiği üzere şenlikler, Avrupa'da Orta Çağ ve Rönesans başlangıcında açık havada yapılırdı. Daha sonraları saray'a ve daha büyük salonlarda yapılmaya başlanmıştır. Barok dönemde, saray ve şatolarda özel şenlik salonları yapılmaya lüzum görülmüştür. Bu

şenlikler, akşam 8-9 sıralarında bir tiyatro oyunuyla açılır, gece yarısı Medianoche denilen bir ziyafet verilir, sonra da sabah güneş doğuncaya kadar dans gösterileri düzenlenirdi. Yalnız halk için yapılan şenlikler tatil günlerinde gündüz yapılırdı.

Seyirlik Oyunlarının yarını

Bundan önce geleneksel Türk Tiyatrosu grubu olan seyirlik oyunlarının Surnâmelerdeki yeri ve bazı özellikleri üzerinde durmuş bulunuyoruz. Türk şenliklerinin yalnız birtakım azınlıkla değil, geniş halk kitlesi ile birlikte yapıldıklarını gördük. Bu yönden, Surnâmelerde anlatılan Türk şenlikleri, törenleri, saygı töreleri, konuk ağırlamaları armağanları, av ve spor gösterileri, kandilleri, fişekleri, seyirlik oyunları ve daha birçok bölümleri ile Türk Kültür tarihinin olduğu kadar, Türk toplum yaşayışının da bir aynasıdır. Özel bir kişiliğe sahip bir Türk Tiyatrosunu yükseltmek için, evvelâ bu kültür kaynaklarımıza eğilmemiz gerektiği inancındayız. Bunun için de, Türk Surnâmelerindeki gösterileri iyi bir şekilde incelememiz, bilimsel açıdan değerlendirmemiz lâzımdır.

Doç. Dr. Metin And ve Prof. Özdemir Nutku olmak üzere yazar ve tiyatro adamlarımızın kendi olanaklarımız içinde, geleneksel seyirlik oyunları üzerine eğilmeleriyle, onları değerli bir parça olarak yenileştirmek isteği bizlerin geleceğe umutla bakmamızı sağlamaktadır.